Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”
Филологически факултет
Катедра по Руска филология

Илия Цанков Солтиров

Непарадигматични отношения в руската морфологична система

Автореферат

на дисертационен труд за присъждане
на образователната и научна степен “доктор”
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. Филология,
докторска програма Славянски езици (Морфология на съвременния руски език)

Научен ръководител:
Проф. дфн Стефана Петрова Димитрова

Пловдив
2015

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на разширено заседание на Катедрата по Руска филология при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 19.03.2015 г

Дисертационният труд съдържа общо 238 страници, от които 229 страници са основен научен текст и 9 страници са библиография.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 25.06.2015 г. от … ч. в конферентна зала „КОМПАС“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Ректорат, ул. „Цар Асен“ №24.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в университетската библиотека, Ректорат, ул. „Цар Асен“ №24.

УВОД

1. Обосновка на актуалността и значимостта на научния проблем

В лингвистиката съвсем отскоро се заговори за непарадигматичните отношения. В настоящата работа за отправна точка се приема тезата на Т. М. Николаева за съществуването на неописан езиков пласт. За тази цел тя въвежда термина *партикули* (в специалното му разбиране), в рамките на който попадат нееднородни от таксономична гледна точка единици.

Предложената тема представлява решително навлизане в изследването на непарадигматичните отношения и единиците, които материализират тези отношения – тема, която трябва да се доразвива в контекста на руската морфологична система, съпоставителното славянско езикознание и индоевропеистиката в един по-общ план. Системно и типологично описание на партикулите може да се открие единствено в изследванията на Т. М. Николаева.

Партикулите в руския език се превръщат в актуален център на изследване във връзка със задълбоченото описание на комуникативната природа на изречението, в структурата на което основна роля играят именно тези елементарни по състав нетаксономични единици. До този момент не са били провеждани детайлни проучвания за спецификата на споменатите асистемни единици, в резултат на което не са известни формални белези и правила, способстващи за партикулната идентификация. Поради тази причина въпросът за партикулите се преплита с един от основните лингвистични проблеми – критериите за таксономична класификация на езиковите единици. А възникването на подобни проблеми, от своя страна, свидетелства за отсъствието на адекватни знания, средства и методи за решаването на нови задачи. С други думи, партикулите не могат да бъдат поместени в рамките на съвременните научни парадигми в лингвистиката. Това налага следната необходимост: пред учените стои предизвикателството да бъде построена най-удобната, непротиворечива и обещаваща класификация на партикулите, максимално отговаряща на йерархичния строеж на езиковата система. Общите принципи на партикулната таксономия се намират в начален стадий.

Липсата в лингвистиката на единно разбиране за спецификата на партикулите определя и практическата, терминологичната и типологичната противоречивост при описанието на тези елементи. Това обаче в никакъв случай не се превръща в препятствие пред Т. М. Николаева, която за пръв път категорично заявява за съществуването на нов езиков пласт.

Актуалността на темата е продиктувана и от още един много съществен факт: руският език заема първо място сред останалите славянски езици по отношение на количеството съществуващи партикули. Освен това в него се наблюдава практическото отсъствие на заимствани партикули, което може да осветли множество трудни въпроси относно генетичното родство на славянските езици и относно спецификата на тяхната обща основа. Т.е. автентичният облик на партикулите в съвременния руски език представлява огромен интерес за изследователите, които навлизат в тази нова лингвистична област. Съответните опорни стълбове на комуникацията не са описвани до този момент и в българската русистика.

Посочените данни и оценки позволяват да се мисли, че ценността и автономният характер на партикулните единици не съответстват на значението, което им се придава от гледна точка на лингвистичните парадигми и таксономичните разреди, които, от своя страна, ако бъде призната партикулната теория, безспорно ще претърпят сериозни промени в бъдеще.

Голяма част от партикулите могат да станат материален изразител на някои изключения в руския език Това е проблем, който се разглежда фрагментарно от болшинството лингвисти. Системно описание на явленията *изключение* и *антисистема* в руския език могат да бъдат открити в работата: (Димитрова 1994).

2. Предмет и обект на изследването

Обект на изследването в дисертацията е формирането на непарадигматичните отношения в съвременния руски език.

Предмет на изследване в дисертацията са партикулите в съвременния руски език, решително идентифицирани и системно описани от Т. М. Николаева през 2008 година (виж Николаева 2008 а). Непарадигматичните отношения ще бъдат разгледани както в чисто научен план, така и във формално-езиков. В първия случай акцентът ще падне върху липсата на подходящ терминологичен апарат в лингвистиката, върху това, за което не съществува все още таксономично наименование, а във втория случай партикулите ще бъдат представени като асиметрични и дефектни формации в рамките на езиковата система. И в двата случая става въпрос за нарушени (изобилстващи или непълни) парадигми. Би могло да се каже, че непарадигматичните отношения в езика и непарадигматичните отношения в науката за езика могат да бъдат изследвани под един общ знаменател.

3. Цел на изследването

Основната цел на дисертационния труд е търсенето на обяснение на рационалните стратегии за адаптирането на партикулните формации към научните парадигми на езикознанието, определянето на мястото на непарадигматичните отношения в руската морфологична система, оценяването на шансовете и рисковете при обособяването и дефинирането на предмета на изследване в партикулната теория.

Формулирането на посочената цел предполага предварително системно проектиране на подходи и модели при описанието на партикулите в съвременния руски език. Постигането на целта се свързва и с изработването на цялостно теоретично проучване, което е необходимо да разглежда поведението на тези асистемни единици в рамките на различни общоизвестни лингвистични области и равнища.

4. Задачи на изследването

Постигането на основната цел изисква изпълнението на следните задачи в дисертационния труд:

А. Да се представи собствена визия за двупластово лингвистично изследване, описващо значението и ролята на партикулите в морфологичното равнище на съвременния руски език, както и в езиковата система. Необходимо е да се определи степента на полезност при проучването на партикулите, неизследваните аспекти от същността на тези единици, както и рисковите моменти при бъдещите изследователски търсения в тази област.

Б. Да се очертае смисловият спектър на понятието *партикула*, в систематизиран вид да се изложат основните характеристики на тези единици, като в създадения контекст ще бъде необходимо частичното докосване до дихотомиите: език – реч, система – антисистема, синхрония – диахрония и др. Нужно е още да се проведе последователно съпоставяне на признаците на окончанията, от една страна, и признаците на служебните думи, от друга страна. Извършването на тази процедура се налага поради факта, че много от непарадигматичните единици са били отнасяни до този момент от лингвистите именно към верифицирания клас на окончанията, частиците, съюзите, предлозите, а и към класа на междуметията. Необходимо е да се постави акцент върху отношението на новите частици към класическите, да се представят сходствата, както и отличителните черти на тези единици. Освен това е важно да се определи дали конкретното функциониране на дадена партикула имплицитно или експлицитно представя информация за наличието на дадени семантични отношения. Провеждането на такава операция ще обезпечи максималното доближаване до определяне на партикулните лидери.

В. Да се създаде модел за анализ при описанието на партикулите, който притежава комплексен характер и допринася за задълбоченото изследване на влиянието на асистемните езикови единици и антисистемните езикови отношения и процеси. Нужно е не само фактическото представяне на данните в областта на партикулите, но и най-вече обогатяването на тези данни с определени теоретични принципи, понятия, коментари и обяснения с цел подпомагане на бъдещите проучвания по този въпрос.

Г. Да се определят общите рамки на явлението *антисистемност на партикулите* в зависимост от различните изходни позиции: теоретични и приложни, фонетични и морфологични, смислови и структурни и т.н. Колкото повече подходи бъдат използвани при теоретизирането на партикулите, толкова по-голям е шансът за обективност на изследването и за истинност на представените факти. Освен това трябва да се има предвид, че колкото по-голям е историческият път на определена езикова единица, толкова по-трудно лингвистиката намира единен теоретичен подход при класифицирането на дадената единица и при причисляването ú към една или друга таксономична цялост. Вероятно историческата отдалеченост и произтичащите от нея вторични семантични наслагвания са една от основните причини, която пречи на езиковедите да достигнат до единна позиция относно статуса на партикулите.

Необходимо е да се определят начините за идентифицирането на партикулите и партикулните композиции на фонетично, лексикално, морфологично, синтактично и текстово ниво.

Д. Да се представи както по аналитичен, така и по критически начин методологичният и терминологичният апарат на лингвистиката в тази частна област, където той не намира единен подход към типологизирането на партикулите.

Е. Да се проучи, разгледа и оцени историческият път на партикулите през призмата на съществуващи вече класически научни разработки в областта на общото езикознание, съпоставителното езикознание, както и индоевропеистиката. Диахроничното описание на тези непарадигматични единици ще бъде анализирано в контекста на резултати от проучването на детската реч. Максимално коректно да се работи с конкретни исторически данни, като се вземат предвид евентуалните доказани или хипотетични констатации и се направи строго разграничение между тях.

Ж. Да се посочат възможните експликации на явлението *партикулна продуктивност*.

З. Да се изследват вторичните (или придобитите) функции на дадена партикула и степента на нейната обвързаност с категорията *определеност / неопределеност*. Въз основа на интуицията и логическите разсъждения е необходимо да се засегнат по един

или друг начин различни частни прояви на категорията *определеност / неопределеност*: партитивност, посесивност, одушевеност или неодушевеност, отрицание или потвърждение, локализация и др.

И. Да се работи в посоките на описание на езиковата система, набелязани от Т. М. Николаева.

5. Теоретични и практико-приложни методи, използвани в дисертацията

Използваните методи са съобразени с изследвания обект и затова може да се твърди, че са в комплементарни отношения помежду си. Една съвременна лингвистична разработка не може да бъде научно оправдана, ако не е проверена в рамките на принципа за допълнителност на изследователските подходи.

А. **Метод на теоретичното обобщение** – с помощта на този метод се проучват основните източници, свързани със засегнатия проблем. Обобщават се позициите на различни автори, прави се съпоставка между основни езиковедски термини, пряко засягащи сферата на функциониране на партикулите. Изказва се точна позиция за същността на концептите, като се цели спомагането на изработката на методологически инструментариум за работа върху идентифицирането, дефинирането и систематизирането на партикулите. В основата на много от изказаните теоретични обобщения стои философското течение *емпиризъм*, като акцентът ще се фокусира върху една от основните негови характеристики – чувственото възприятие.

Б. **Метод на описанието и обяснението** – извеждане и анализиране на основни характеристики на партикулите и партикулните сраствания, както и изясняване на причините за тяхната асистемна специфика. Този метод дава възможност за вникване в същността на специфичните особености на изследваните единици и допуска коментар и изказване на собствено мнение от автора. Посоченото обстоятелство е необходимо да бъде изведено на преден план, защото именно различните авторски мнения по повод същността на партикулите биха довели до създаването на специално научно звено в изследователските колективи, занимаващо се системно и целенасочено с тези непарадигматични образувания.

В. **Историко-реконструктивен метод** – този метод се прилага при изследването на факти и явления, които не могат да бъдат пряко наблюдавани. Изследователят на базата на известни резултати и предварителни знания оформя конкретно мнение за съвременното поведение на даден тип езикови единици, които в определени ситуации могат да излязат от рамката на общоприетите виждания, нагласи и научни парадигми в лингвистиката. Безспорно такъв е случаят с партикулните образувания.

Историческият метод ще бъде насочен към изследването на предишните прояви на една или друга партикула, които, както може да се предположи, много трудно се поддават на проучване от дистанцията на историческото минало. Много от съвременните езиковеди се поддават на увлечението да гледат на древните езици от логиката на съвремието. Но всички ние знаем много малко за логиката на първите хора. Това налага използването на историческия метод, който би трябвало да бъде един от основните начини при определянето на възможностите за манифестация на явлението *скрита езикова памет* в съвременния руски език.

Г. **Дедуктивно-логически метод** – изследването се движи от общото към частното въз основа на емпирична проверка чрез провеждането на множество логически процедури. Правят се изводи за йерархичното разположение на партикулите в определена система въз основа на предварително формулирани правила за техните специфични особености, поведенчески характеристики и комбинаторни възможности. При отсъствието на ясна дефиниция за това, какво е партикула, необходимостта от предварителна (макар и неизчерпателна) аксиоматизация е напълно осезаема.

Д. **Системно-структурен метод** – включва голяма част от теоретичните възгледи на Ф. дьо Сосюр. Свързва се с проверката и изследването на силата на координация и субординация между различни елементи, които са част от една обща система. Определят се параметрите на функциониране на тези елементи в дадена относително стабилна плоскост и отношенията, които възникват въз основа на това: парадигматични, синтагматични, непарадигматични. Съществува следната зависимост: системата определя поведението на всяка една единица; всяка една единица в даден етап от развитието на езика може да разклати или пък да стабилизира в различна степен определени звена в системата.

6. Нерешени или незасегнати въпроси

Липсата на сериозни изследвания по посочената тема (без някои изключения, за които ще стане въпрос по-нататък) предполага и наличието на множество актуални проблеми, които представляват сериозно предизвикателство пред учените. Голяма част от тези проблеми няма да намерят място в настоящото изложение както поради напълно формални причини, свързани с ограничения обем на текста, така и поради неспособността на автора да открие типологично описание на едно или друго засегнато в процеса на работа явление. Такова явление е и скритата езикова памет. Въпреки че много често съответното понятие ще бъде употребявано за постигането на една или друга цел, цялостна дефиниция за скритата езикова памет към този момент

не може да бъде изведена. Освен това партикулността на даден езиков елемент (а оттук и връзката на този елемент със скритата езикова памет) е редно да бъде изяснявана преди всичко чрез събирането на данни от възможно по-голям брой славянски езици. Съсредоточаването на изследването преди всичко върху руски езиков материал и отсъствието на насочен към партикулната зона сравнителен анализ на славянските езици са все неща, които могат да доведат до определени пропуски, за които трябва да се предупреди още от самото начало.

Голяма част от дисертацията ще бъде фокусирана върху формалното идентифициране на партикулите. За тази цел много полезни биха били методологичните инструменти на една интердисциплинарна наука, каквато по същество представлява компютърната лингвистика.

Съществува и още един незасегнат въпрос, който остава извън изследването поради ограничения обем на текста. Ще бъдат разгледани само някои частни манифестации на категорията *определеност / неопределеност*, като това далеч не са всичките възможни прояви в изследваната област. С други думи, ще се опише само една част от периферията на категорията *определеност / неопределеност*.

7. Основни източници, които съдържат различни аспекти от същността на партикулната теория

В настоящото изследване се използват данните от различни литературни източници, които засягат един или друг аспект от партикулната теория. Резултатите, получени от други автори, работещи върху различни страни на партикулната теория, могат да бъдат изключително полезни при заниманието с тези противоречиви единици. Основните издания в споменатата област са: (Бернщейн 1974), (Боп 1964), (Буслаев 1896), (Гамкрелидзе 1984), (Грим 1964), (Димитрова 1994), (Дункел 1992), (Иванов 1965), (Котова 1979, 2001), (Кун 1975), (Николаева 1985, 1991, 2002, 2008 а, 2008 б), (Реформатски 2000), (Савченко 1974), (Херценберг 1973), (Якушин 1984).

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Настоящата дисертация се състои от увод, четири глави, заключение и библиография. Списъкът на цитираната литература включва 160 заглавия.

В **увода** са представени актуалността и значимостта на изследвания проблем, предметът, обектът, целта, задачите и методологията на научното изследване, нерешените или незасегнатите проблеми, основните източници, които съдържат различни аспекти от същността на партикулната теория

Първата глава уточнява частната теоретическа рамка на изследването, като цели да изведе водещите за съответната теория автори, школи, направления, проблемни зони. В нея е изложена цялостната концепция на Т. М. Николаева за партикулите, като последователно са проследени различни разработки на съответния автор. Посочено е общо типологично описание на партикулните единици, разгледани са първични исторически особености на партикулите, както и тяхното поведение в различните етапи при еволюцията на човешкия език. Тази част от дисертацията се концентрира върху тълкуванията, които различни теоретици дават на партикулите, без да дефинират и обособяват съответните единици по някакъв специален критерий. Първа глава представя кратък преглед на състоянието, в което се намира партикулната теория.

Втората глава полага общите теоретични основи на изследването. Представя се подробен контрастивен анализ на традиционно възприетите в лингвистиката понятия *система* и *антисистема*. Отчита се спецификата на някои фундаментални проблеми: език и реч; системност и антисистемност; езикова вариантност; парадигматични, синтагматични и непарадигматични отношения; актуализация. По този начин се създава подходяща научна основа, с помощта на която се осъществява по-нататъшният анализ на партикулите.

Третата глава се фокусира върху формалната идентификация на партикулите в системата на езика и в системата на речта. Очертават се границите на явлението *продуктивност на партикулите*. Разглеждат се специфичните особености на партикулите през призмата на антагонизма между езика и речта.

Четвъртата глава на дисертацията е посветена на структурните, семантичните и функционалните особености на партикулите, като притежава експериментален характер. Голяма част от изложената информация се апробира с помощта на авторската интуиция. Прави се опит за определянето на първостепенните и второстепенните партикули в съвременния руски език.

В **заключението** са формулирани основните изводи в теоретичен и практико-приложен аспект. Представена е накратко същността на проведеното изследване.

В самия край на дисертацията е представен списък с авторските **публикации**. Той съдържа 9 заглавия, от които 7 на руски и 2 на български език.

ПЪРВА ГЛАВА. ПАРТИКУЛИТЕ КАТО НЕИЗСЛЕДВАНИ ФОРМАЦИИ В СЪВРЕМЕННОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ. ИСТОРИЧЕСКИ ДАННИ

1. Т. М. Николаева и нейната езикова теория за партикулите

Въпросът за произхода на езика и неговото първоначално състояние винаги е бил един от основните, а също и един от най-трудните проблеми за решаване пред лингвистичната наука. Тази тема се обсъжда най-често във връзка с развитието на мисленето и съзнанието у индивида, с механизмите на възприятно-представната дейност, с иманентно присъщите свойства на езиковата система, както и с вътрешните връзки, които протичат в системата по отношение на езиковото съзнание. Отговорите на тези загадки се търсят от представителите на различни езиковедски школи, обект на анализ са в редица гранични области на лингвистичната наука. Езикът е многосъставно и сложно явление, което го прави обект на разноаспектен интерес в рамките на множество специализирани направления и комбинаторни дисциплини в лингвистичната област с оглед на техните цели и задачи. Такива са психолингвистиката, когнитивната лингвистика, антропологичната лингвистика, сравнително-историческата лингвистика и много други, в които се преплитат значително количество сходни теоретични въпроси. Пред всяка една от посочените интердисциплинарни области стоят еднотипни базисни въпроси: 1.) към кой период се отнася зараждането на езика? 2.) каква е била неговата начална композиционна структура и в каква степен се е изразявала подредеността на неговите елементи? 3.) каква е същността на механизма, който задвижва всички процеси в езиковата система и е отговорен за съществуващите отношения между отделните елементи в тази област? 4.) какви са причините за появата на нови форми в езика, за нарушената стабилност на езиковата система, за отклоненията в езиковата нормативност при някои отделни речеви актове? 5.) каква е по същество връзката между езика и мисленето, между езика и човешката памет, между езика и възприятието; с какви средства и способи тези връзки се разполагат и задвижват в езиковото съзнание?

В по-ново време се среща един доста интересен подход за изследване на историческото развитие на определен език (или няколко езика). Приеманите за най-древни еволюционни елементи и закони в езиковата система служат за интерпретацията на съвременните езикови подсистеми и отношения, на съвременните езикови единици. Т.е. прекрачва се строгото разграничение между синхронно и диахронично състояние на определен език, като се търсят сходните допирни точки на указаните лингвистични аспекти. По тази начин се акцентира не върху различията в сегашното и миналото състояние на даден език, което е доста често срещано явление в лингвистичната традиция, а върху онези древни елементи и върху онези съвременни езикови единици, които взаимно се обуславят и притежават ярко изразена генезисна близост.

Така, като логичен ефект от посочената дискусия, в съвременната русистика възниква монографията на Т. М. Николаева *Непарадигматическая лингвистика. История "блуждающих частиц"*, за да обедини в себе си тези две устойчиво свързани и преплитащи се езикови явления: зараждането на езика и спецификата на неговите първоначални елементи (виж Николаева 2008 а). Научната революция, която предлага Т. М. Николаева, е пряк резултат от множеството появили се терзания на езиковата мисъл в по-ново време. Тук е мястото да се отбележи, че в работите на Т. Кун могат да се срещнат сериозни разсъждения за това, каква е същността на философското тълкуване на понятието *научна революция* (Кун 1975). Но както всяка революция в науката, така и революцията на Т. М. Николаева отразява своеобразно преподреждане на вече утвърдените пластове на езиковата система и на строителните материали, които изграждат тази система, свидетелства за смяната на гледните точки, отрича спецификата на *нормалната наука* (терминът е на Т. Кун). Идеята за съществуването на някакви древни базови единици и на вътрешни закони за преподредбата на посочените единици, които носят непарадигматичен и дифузен характер, не се изказва от Т. М. Николаева за първи път в цитираната монография, но тя трябва да се приеме като резултат и обобщение на едно задълбочено изследване за първичните елементи на езика. Могат да се открият и по-ранни изследвания на Т. М. Николаева, които акцентират върху връзката между следните явления: произход на езика, скрита памет, непарадигматични отношения, партикулни единици като наследници на древен етап от развитието на индоевропейския език, граматичен център *я*, словоред, интонация, категория *определеност / неопределеност* и др. Най-известните са: (Николаева 1984); (Николаева 1985); (Николаева 1991); (Николаева 1996); (Николаева 2000); (Николаева 2002); (Николаева 2004). Нови и по-различни положения относно представената тематика могат да бъдат проследени и в работата (Николаева 2008 б). В други свои изследвания Т. М. Николаева индиректно критикува лингвистичния терминологичен апарат, като описва славянските частици в контекста на някои типологични аспекти и въвежда понятието *партикула*, което обхваща системно организирана езикова група (Николаева 1986). Сходни с позициите на Т. М. Николаева идеи, при които се описва семантиката на една или друга първична морфема, но вече през призмата на различни теоретични критерии, се срещат в работите на Н. Котова и М. Янакиев: (Котова 1968); (Котова 1973); (Котова 1978); (Котова 1979); (Котова 2001). Но в отбелязаната по-горе монография *Непарадигматическая лингвистика. История "блуждающих частиц"* сякаш най-детайлно и систематизирано се описват форми, които предшестват появяването на граматичния строй на езика и се приемат за елементарни по строеж

непроизводни елементи, като в този контекст са използвани данни от индоевропейския праезик, разгледан е и периодът, свързан с разпадането на индоевропейската общност, след което се посочват примери също така и от славянската езикова група. Проследяват се съответно най-ранните стадии на еволюционно развитие на тези асиметрични структури и усвояването им от езиковата система в по-ново време. Индоевропейският език типологично се описва като флективен (или синтетичен) език. Т. М. Николаева говори за предфлективен стадий на развитие на индоевропейския праезик-основа, в който не са били обособени парадигми и следователно не е уместно да се мисли за наличието на каквато и да е било граматика в този период. И макар че в протоезика не е съществувала граматика във вид, който познаваме в днешно време, структурните елементи на този древен език служат за образуването на съвременните парадигми, на действащата към този момент граматична организация на езика, на материално изразените логически отношения в даден текст. Някои от посочените явления са представени във вид на **скрита езикова памет**. Даденият термин не е нов за езикознанието, но той получава напълно новаторски характер, когато бъде погледнат през призмата на партикулите. Проблемът за скритата езикова памет най-често получава историческо разяснение – диахронията е основната причина за наличието на даденото явление. За подобно историческо минало на някои единици пише в разработките си и И. Г. Добродомов. Скритата езикова памет може да има много различни аспекти: (Никитина 2011); (Ревзина 2006); (Арутюнова 2004); (Добродомов 2002); (Яковлева 1998); (Звегинцев 1976); (Уорф 1972). Изследванията на Т. М. Николаева по този въпрос очертават множество неизследвани зони и създават почва за развитие на теоретическата мисъл от други автори: (виж Самигулина: 2009). Научните разработки на Т. М. Николаева винаги успяват да провокират останалите лингвисти, като повдигат редица важни въпроси. Този факт оказва влияние и върху М. Л. Кисилиер, който успява да представи сполучлива рецензия на книгата *Непарадигматическая лингвистика. История "блуждающих частиц"* (виж Кисилиер 2010).

Партикулите притежават характерни особености, които могат да бъдат представени във вид на обобщен списък:

1.) Партикулите са древни езикови единици, като не може да се определи нито точният период на тяхното зараждане, нито пък тяхната етимология, а и няма необходимост от подобно доказателство. Нужно е единствено да бъдат разгледани някои хипотези за произхода на езика, които ще осветят по-обстойно несъмнената исторична природа на партикулите. Важни са още и данните, които предлага

сравнително-историческият метод в лингвистиката, защото днешните партикули най-вероятно са една част от реконструираните въз основа на този метод индоевропейски корени. Става въпрос за такъв тип корени, които по същество са съвпадали с формата на думата в предфлективния строй на развитието на индоевропейския език.

2.) Всички подобни единици образуват общо семантично гнездо, изградено върху основата на логико-понятийното отношение *определеност / неопределеност*. Една и съща партикула в различни речеви ситуации може да отразява две крайно противоположни семантични понятия и да има амбивалентно естество. Т. М. Николаева отбелязва, че партикулите могат да бъдат изразяващи логико-понятийните значения *определеност* и *отрицание* елементи. Необходимо е да се допълни към твърдението на споменатия автор, че много от понятийните категории се преплитат на семантично ниво. Така например в някои аспекти категорията *определеност / неопределеност* може да корелира с категорията *отрицание.* В изречението *У девочки нет учебникА* отрицанието обозначава както отсъствие на даден елемент, така и неопределеност на предмета. По всяка вероятност тук дори не става въпрос за някакво преплитане на значения, а за наличието на едно основно значение (неопределеност) и някакъв частен случай на основното значение (отрицание). Неопределеното значение в случая се предава с помощта на партикулата *А*. Партикулата *А* в други случаи може да изразява определеност: *машина отцА*.

3.) Броят на партикулите е незначителен по количествен състав и е изцяло ограничен, нови елементи от подобно естество в езика не се появяват, но броят на изведените резултати при тяхното комбиниране може да бъде огромен.

4.) Партикулите трябва да бъдат търсени най-често сред следните таксономични части на речта в съвременния руски език: а.) съюзи – *а, и, но, или*; б.) частици – *да, ли, не, ну*, *даже*; в.) местоимения – *я, то, та*; г.) междуметия – *а, ну, у*; д.) наречия – *только, уже*; е.) предлози – *по, до*. Прави впечатление в някои от примерите, че идентичен партикулен елемент в единия случай функционира самостоятелно (*и*), но в други случаи е съставна част от по-сложна композиция (*и+ли*). Следователно партикулите могат да прилепват една към друга и да образуват нови единици от по-висш композиционен характер – *да+же, у+же, то+же.* Като елементи от втория тип партикулите демонстрират добре действащ и организиран механизъм за слепване на елементарни езикови структури, благодарение на който се образуват значителни комплекси от по-сложно структурно естество. Но не всяка една произволна комбинация може да даде като резултат партикулна единица – *и+да+а*. Тези елементи не се съчетават само с други подобни елементи от същия клас, но и с изменяеми части

на речта. По този начин партикулите образуват парадигмите на изменяемите части на речта – *у отцА, к отцУ, об отцЕ.* Освен това парадигмите (моделите за изменение на формата) обикновено са построени от едни и същи партикули. Във връзка с това партикулата *А* се среща и сред съществителните имена (*нет учебникА*), и сред прилагателните имена (*она красивА*), и сред числителните имена (*однА ночь*), и сред местоименията (*этА песня*), и сред глаголите (*женщина танцевалА*). Това, че парадигмите в морфологичната система на руския език са построени от едни и същи партикули, предполага и многоспектърен функционален диапазон при предаването на различни семантични отношения от страна на флексиите. Оттук се разкрива и тяхната полисемантична смислова същност. Така партикулата *И* може да изрази определеност (*возьми деньгИ*), отрицание (*у студента нет ручкИ*), принадлежност (*сумка бабушкИ*), количество (*ученикИ идут в школу*) и т.н. Ако се погледне по-глобално на проблема, парадигматичните формативи на изменяемите части на речта в руската морфология могат да бъдат разглеждани като комплекс от взаимодействащи помежду си партикули.

5.) Партикулите имат проста фонетична структура. Те се състоят от един-два звука. Най-често са изградени от отворена сричка: *да, ли, же*.

6.) Понятието *партикула* покрива разнообразни езикови единици. Партикули могат да станат следните таксономични единици: съюзи, частици, предлози, междуметия, местоимения, артикли, афикси.

7.) Една от основните характеристики, описваща същността на партикулите, е фактът, че те притежават силно изразен дифузен характер. Дифузността им може да се обясни като функциониране (или съществуване) на едни и същи езикови елементи, но със случайно заемани позиции в системата на езика.

8.) Партикулите функционират в езика във вид на скрита памет.

9.) На особена почит сред комуникаторите по признака *честота на употреба* е класът на партикулните единици. В много от честотните речници на съвременния руски език водещо място заемат именно първични партикули като *и, в, не, 'а, то* и др. (Засорина 1977), (Ляшевская 2009).

10.) Всички езикови единици в морфологията се подразделят на знаменателни думи и на думи, които организират и регулират комуникативния процес. Втората група е съставена предимно от партикулни единици, поради това партикулите често биват разглеждани в контекста на следните езикови явления: концепцията за дискурсивните маркери, теорията за клитиките в езика, частиците като части на речта, демонстративите, теорията за дейксиса, логическите частици (виж Кривоносов 1975;

Кривоносов 1982) и др. Нито една от посочените групи не изчерпва значението на партикулата.

11.) Партикулите не са таксономични езикови единици, не се вписват в никоя верифицирана класификация, липсват принципи и постулати при определянето на тяхната дефиниция.

2. Произход, типология и еволюция на езика. Партикулите и техните първични исторически особености

В тази час са маркирани следните зони за разсъждение:

1.) С произхода на кой език свързват партикулите своето начало? Възможно е в случая да се разгледат следните ситуации: зараждането на човешкия праезик в един по-общ план, еволюцията на праиндоевропейския език-основа, произходът на един конкретен език, какъвто е руският, и т.н. Последният вариант изглежда неприемлив и ненужен за настоящото проучване от гледна точка на сериозната историческа отдалеченост на партикулите от днешното езиково състояние.

2.) Къде трябва да се търсят историческите основи на партикулите – в езика или в речта? Често даже самият термин *език* се интерпретира различно, възприема се нееднозначно и се свързва с понятия като *езикова система, първично или вторично придобити езикови умения, комуникативен инвентар, социален инструмент, познавателна способност, говорим или писмен език* и т.н. Категорично може да се говори за първоначалното възникване на партикулите в общуването между древните човешки индивиди, т.е. в речта.

3.) Кои речеви действия наподобяват в най-голяма степен своеобразното звуково продуциране на партикулите – детското говорене; животинските крикове; звуците, издавани от първобитния човек?

4.) Всеки един човешки звук ли трябва да бъде приет за надежден при определянето на началния етап в езиковото развитие? Съществува сериозно съмнение в лингвистиката за това, кое е удачно да се смята за първоизточник на езика – най-ранните неопределени човешки възклицания, които според болшинството научни предположения са се срещали под формата на викове, или по-късно възникналата във времето членоразделна реч. По структурни, качествени и функционални показатели партикулите се доближават повече до първите.

5.) Мисленето ли предшества речта или пък речта е възникнала значително по-рано? Или е възможно мисленето да се е породило едновременно с появяването на речта? Как влияе оформянето на човешкото мислене върху езиковите форми?

Езиковата карта, която е разположена в мозъка на малкото дете, е дифузна. Дифузна е и спецификата на партикулите. Точно поради тази причина разсъжденията върху партикулните особености е редно да изхождат от позициите на различни наблюдения върху детското говорене. Тук би било подходящо да се посочи една сполучлива констатация на Н. Чомски: "Езикът понякога е бил характеризиран като "огледало на ума" и поради това се е смятало, че неговото изучаване може да доведе до проникновено разбиране за природата на човешкото мислене" (Чомски 2012: 177).

3. Обобщение.

Търсенето на корените на днешните партикули следва да бъде провокирано от две исторически ситуации: А.) Появата на местоименни корени в праиндоевропейския език. В това число влизат местоимения, частици, съюзи и първични предлози. Б.) Данните от реконструкциите на различни показателни местоимения в индоевропейския език. Вторият въпрос се проучва паралелно с обособяването на т.н. *детерминативи*.

При изграждането на речта в древността, както и при оформянето на детската реч съществуват два етапа на развитие: предграматичен (отсъствие на парадигми) и граматичен.

ВТОРА ГЛАВА. ПРОЯВИ НА СИСТЕМНОСТ И АНТИСИСТЕМНОСТ В СФЕРАТА НА ПАРТИКУЛИТЕ. ПАРТИКУЛИТЕ В ЕЗИКА И ПАРТИКУЛИТЕ В РЕЧТА

1. Изходни положения

Посочват се общи разяснения за схващането, което разглежда партикулите като единици, които не се вписват в езиковата система.

2. Обща специфика на езиковата система. Система и антисистема

Проследяват се различни определения на понятието *система*. Естеството на разглежданата тематика по ред причини предвижда многократното обръщане към идеите, които споделя Ф. дьо Сосюр. Езиковата система е разделена на твърде много подсистеми, чиито единици не се разпределят равномерно и симетрично. В понятието *антисистема* се крие двойствената специфика на езика, а именно: той съвместява в себе си освен системната организация, още и нестабилни зони. Антисистемата е съвкупност от действащи негативно спрямо езика сили – своеобразни микроправила.

3. Прояви на системност и антисистемност в сферата на партикулите

Термините *системност* и *антисистемност* могат да получат различно разяснение в зависимост от контекста, в който се разглеждат: езикова системност, научна системност и т.н. Партикулите имат отношение както към системността, така и към антисистемността. Второто явление предизвиква значително по-голям интерес от научно естество.

Днес партикулните елементи материализират подчертаната на няколко пъти антисистемност, която се изразява в наличието на:

А. множество примери, свидетелстващи за нарушените парадигми в езиковата система, които изкарват наяве недостатъците на този често идеализиран механизъм, който съвсем очевидно притежава и своите несъвършенства. Като един от най-често срещаните примери в различните изследвания на тази тематика може да се посочи руският глагол *убедить*, който не притежава форма за първо лице, единствено число. В конкретния случай става дума за т.н. *непълни парадигми*. Дефектността на парадигмите може също така да се изразява и в наличието на две или повече форми, които съществуват едновременно в една парадигматична клетка, конкурират се помежду си. Така например глаголът *двигать* в първо лице, единствено число разграничава две отделни форми – *двигаю* и *движу*. В последния случай се наблюдава явление, което, за да бъде обособено и разграничено от непълните парадигми, ще бъде назовано *парадигми с наличие на излишество*. Обикновено подобни класификации се извършват по негативен признак – поставя се акцент върху отсъствието на дадена форма, а не на нейната потенция като участник в речта. Що се отнася до парадигмите с наличие на излишество, извежда се на преден план проявяващата се езикова асиметрия, а не се обръща достатъчно внимание на това, с помощта на какви формални показатели тази асиметрия актуализира своето съществуване в даден контекст. Теорията за партикулите допуска съвършено противоположен подход в работата на езиковеда – прогноза за една бъдеща реализация на празните парадигматични клетки с помощта на дадена партикула. Например при глагола *победить* отсъства формата за първо лице, единствено число. Но често в ненормативната реч могат да се срещнат опити за запълването на тази празна клетка, които не променят прагматичната специфика на изказването: *завтра я победУ, завтра я победЮ, завтра я побеждУ*. В конкретния случай несъвършенството в тази частна парадигма може да се неутрализира чрез потенциалното прибавяне на партикулата *у* (*'у*). От друга страна, дефектната проява на глагола *махать* в първо лице, единствено число, където той разграничава формите *машУ* и *махАЮ,* може да бъде изтълкувана

въз основа на партикулното редуване *у / а+'у*. Във втория случай окончанието *-аю* по същество представлява сбор от две отделни партикули: *а+'у*;

Б. отклонения от нормата в речта: *по окончаниЮ школы.* Нормативната и ненормативната употреба на дадената форма с предлога *по* във формално отношение се основава на редуването на партикулите *и* и *'у*: по *окончаниИ школы* (нормативен вариант) и *по окончаниЮ* школы (ненормативен вариант). Всъщност към настоящия момент и двата варианта се употребяват активно от носителите на езика;

В. комбинации от различни партикулни образувания, както и случаи на дистантно кореспондиращи помежду си в речевия поток единици: *то+же; Ежедневно повторялось* ***то же*** *самое.*

4. Партикулите и езиковата вариантност

В тази част езиковата вариантност се разглежда преди всичко в контекста на изобилстващите парадигми. Вариантността отразява гъвкавостта на езика като основно средство за общуване. Съвременният руски език, като всеки жив език, изобилства от вариантни средства за изразяване на едно или друго явление. Това е напълно задължително условие, защото по този начин езикът успява да изпълни по най-успешен начин най-важното си предназначение – да служи като основно средство за комуникация. Вариантността в съвременния руски език може да бъде изразена чрез редуването на две първични партикули или чрез редуването на различни партикулни комбинация: *жираф* и *жирафа* (*¢ / а*); *слесари* и *слесаря* (*и / 'а*); *в отпуске* и *в отпуску* (*е / у*); *машу* и *махаю* (*у / а+'у*); *выдвини* и *выдвинь* (*и / ¢*).

5. Партикулен и непартикулен статус на асистемните образувания в съвременния руски език. Спорни случаи

В морфологичното равнище на руския език има множество нестабилни зони. Повечето от тях са запълнени от партикули, т.е. притежават партикулен статус. Значителна част от дефекните парадигми обаче са снабдени и с непартикулни единици. Заради това е вярно следното твърдение: партикулите биха могли да уплътнят доста дефектни парадигми, чрез тях могат да се интерпретират редица неточности в езика, което, ако бъде подкрепено с нужните доказателства, би било значително по-различен и модернистичен подход в лингвистиката. Но тези единици не могат да запълнят изцяло нито звената на системата, нито звената на антисистемата.

6. Повторяемост – механизъм, който превръща партикулите от непарадигматични в парадигматични образувания

Един от основните симптоми, който гарантира наличието на дадена система, е процесът на повторяемост на определен брой единици, принадлежащи на тази система още от самото ú зараждане. Многократните актове на възпроизводимост създават условия за комбинаторика на някои от най-често употребяваните и най-редовно функциониращи в дискурса единици, които се механизират при изразяването на най-разнообразни семантични значения. Нещо повече, първоначалните структурни представители на дадена система, реализирайки многократно една или друга своя същност, получават по този начин възможност за участие във все повече и повече парадигматични решетки и абстрактни езикови образци. Иначе казано, многоактовата повторяемост на една или друга първоначална езикова единица ú помага в съвременната реч да изпълнява по-голямо количество логико-семантични функции и да решава значителен брой комуникативни задачи. Повторяемостта е свързана с аналогията. Честата възпроизводимост по аналогия в речта създава обобщените образци и модели в езика. Това позволява на най-древните езикови единици, в чиято група попадат и днешните партикули, да запълват огромно количество парадигматични клетки. Повторяемостта и аналогията са основният мотор, който задвижва първоначално неорганизираните партикули и ги превръща в основни парадигматични конструктори с утвърден качествен статус в системата на езика. Вторият процес може да бъде приет за резултат от функционирането на първия.

7. Език и реч. Разгръщане на дихотомията *език / реч* в контекста на теорията за партикулите

Определянето на различието между езика и речта е една от основните задачи за решаване, пред които е изправен лингвистът-теоретик. То се анализира както във функционален план, така и в онтологичен аспект. Целта на теорията за партикулите е да намали скептицизма относно две крайно идеалистични мнения: езикът и речта не са само двете страни на една и съща монета; те не са и напълно откъснати системи, които функционират независимо една от друга. Между езика и речта протичат доста сложни междуобектни и междусистемни отношения, а теорията за партикулите само може да изясни и обогати с научни резултати теоретичното осмисляне на посочения проблем.

8. Обобщение

Детайлният анализ на понятията *система* и *антисистема* установи множество сходни ситуации. Партикулите, от една страна, изграждат парадигмите на езиковата система, от друга страна, материализират голяма част от нестабилните зони в руския език (антисистемата).

Повторяемостта е причината за възникването на явлението *омонимия на окончанията*, което се среща при изследването на руската морфологична система. Възможността една и съща партикула в различен контекст да изразява кардинално противоположни отношения е следствие от дългогодишната повторяемост на тези непарадигматични единици в комуникативния процес.

ТРЕТА ГЛАВА. ФОРМАЛНА ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА ПАРТИКУЛУТЕ В СИСТЕМАТА НА ЕЗИКА И В СИСТЕМАТА НА РЕЧТА

В тази глава се дефинират, анализират и изследват комбинаторните способности на партикулите в езика и речта

1. Специфични черти на партикулната продуктивност в системата на езика и в системата на речта.

Т. М. Николаева демонстрира един експеримент чрез използването на компютърна програма. Тя посочва списък с комбинации от 10 руски партикули: *и, а, у, но, не, же, ли, то, къ, да.* В резултат на това се получават 731 партикулни групировки, като не всички от тях намират реално материализиране в речта. Т.е. съществуват и мъртви партикулни комбинация. Читателят може сам да достигне до извода, че партикулният механизъм прилича на детски конструктор, където с помощта на ограничено количество елементи могат да се построят множество различни фигури в зависимост от фантазията и потребностите на детето. В лингвистиката моделирането от такъв тип е субективен фактор, продукт е на въображението не на детето, а на изследователя. В тази част от дисертацията се представят типологични модели, описващи комбинаториката на партикулите.

Дадена партикула може да се добави към друга готова вече партикулна комбинация както отляво (***не***+*къ*+*то*), така и отдясно (*у*+*же*+***ли***). Също така дадена комбинация може да бъде оградена и от двете страни с партикули: ***не***+*у*+*же*+***ли***. По този начин основните и най-елементарни партикулни единици могат да образуват както комбинации, така и комбинации от комбинации. Процесът, за който става въпрос, ще бъде наречен *продуктивност на партикулите*. Продуктивността на партикулите отразява основните правила за поведението на тези единици в системата на езика и в системата на речта. Ще бъдат посочени някои примери:

Продуктивност на партикулите в езика

Първична партикула	**Сложна партикулна комбинация**	**Сложна партикулна комбинация от партикула и друга партикулна комбинация**	**Ортографичен вариант**
Бы	Чь+то	Чь+то +бы	Чтобы
До	Ту+да	До+ту+да	Дотуда
Же	Та+къ	Та+къ+же	Также
И	Та+къ	И+та+къ	Итак

Продуктивност на партикулите в речта – вариант №1

Първична партикула	**Сложна партикулна комбинация**	**Сложна партикулна комбинация от партикула и друга партикулна комбинация**
Но (*Он встал,* ***но*** *вдруг упал.*)	Даже (*Она работала* ***даже*** *ночью.*)	Но+даже (***Но даже*** *такой храбрости было недостаточно.*)
Но (*Солнце печёт,* ***но*** *снег ещё есть.*)	У+же (***Уже*** *солнце встало.*)	Но+у+же (*Я впервые в Греции,* ***но уже*** *мне надоело.*)
И (*Вода* ***и*** *воздух.*)	То+же (*Сильные люди* ***тоже*** *плачут.*)	И+то+же (***И*** *насекомые* ***тоже*** *спят.*)

Продуктивност на партикулите в речта – вариант №2

Партикулна комбинация	**Партикулна комбинация**	**Сложна партикулна комбинация от две партикулни комбинации**
Сь+де+сь (***Здесь*** *прекрасно.)*	Даже *(Студенты* ***даже*** *прекрасно понимают вопрос.)*	Сь+де+сь+да+же (***Здесь даже*** *прекрасно.)*
Не+у+же+ли (***Неужели*** *зима пришла?)*	То+ли+ко (***Только*** *дети рады зиме?)*	Не+у+же+ли+то+ли+ко (***Неужели только*** *дети рады зиме?)*
Сь+де+сь (***Здесь*** *хорошо.)*	У+же *(Уже начинает темнеть.)*	Сь+де+сь+у+же (***Здесь уже*** *начинает темнеть.)*

Продуктивност на партикулите в речта – вариант №3

Партикулна комбинация	**Партикулна комбинация**	**Партикулна комбинация**	**Сложна партикулна комбинация от три или повече партикулни комбинации**
Сь+де+сь *(Здесь* ***хорошо****.)*	У+же ***(****Уже* ***поздно.)***	да+же ***(Болгарин*** *даже* ***изобрёл компьютер.)***	Сь+де+сь+у+же+даже (***Здесь уже даже*** *прекрасно.)*
Не+у+же+ли	Сь+де+сь	То+ли+ко	Не+у+же+ли+сь+де+сь+

(***Неужели*** *зима пришла?)*	(***Здесь*** *болгары.*)	(*Только* ***болгары покупают книги.)***	то+ли+ко (***Неужели здесь только*** *болгары?)*
Сь+де+сь (*Здесь* ***хорошо.)***	Даже (*Даже* ***сердце тихо стучит.)***	Къ+то+то (***Кто-то*** *стучит.)*	Сь+де+сь+да+же+къ+то+то (***Здесь даже кто-то*** *лишний.)*

Продуктивността се отличава с постоянен начин на функциониране както в езика, така и в речта, който най-общо отразява способността на една единица да прилепва към друга единица. Самият процес притежава множество разновидности. Броят на партикулните комбинации в речта е значително по-голям от броя на партикулните комбинации в езика. Като свидетелство за това могат да послужат речевите композиции *но+да+же, но+у+же, и+то+же, къ+то+же, къ+то+не, ли+да+же,* които в системата на езика могат да бъдат разглеждани само в потенциален аспект, т.е. да бъдат създадени изкуствено за изразяването на дадено отношение.

Едни от партикулните комбинации функционират както в езика, така и в речта (*не+къ+то*); други от тях могат да бъдат идентифицирани само в речта (*но+да+же*). Нека да не се създава погрешно впечатление относно това, че се цели прокарването на резки граници между езика и речта. Посочената комбинация *но+да+же* също може да бъде изкуствено създадена и в езика, това няма да измени по никакъв начин неговата структура. Тъй като е добре известно, че езикът е сбор от обобщени схеми, правила, модели, възниква следният въпрос: какво е абстрактното значение на комбинацията *но+да+же*? Отговорът на този въпрос не е еднозначен и зависи от много фактори, обвързан е с контекстното обкръжение, а това само по себе си е твърде неприсъщо за спецификата на езика. Но в речта сякаш комбинацията *но+да+же* оживява, придобива прагматична стойност, актуализира своята същност.

Частите на един и същ партикулен състав при дистантните комбинации могат да имат в различните случаи различно разположение в изречението, без да нарушават структурата на комбинацията. Но, както ще се види от посочените по-долу примери, изменящото се формално разположение на компонентите на един и същ партикулен състав понякога може да доведе до сериозни семантични разминавания: 1. ***Но даже*** *Иван пришёл в гостиницу* (акцентът пада върху субекта). 2. ***Но*** *Иван* ***даже*** *пришёл в гостиницу* (акцентът пада върху действието). 3. ***Но*** *Иван пришёл* ***даже*** *в гостиницу* (акцентът пада върху мястото, което е цел на съответното движение).

2. Специфичните черти на партикулите и антагонизмът между езика и речта

Първият признак, който се разглежда в тази част, е партикулната дифузност. Дифузността на една или друга партикула в езика се проявява в това, че съответната единица може да пронизва различни граматични равнища, части на речта и категории: Елементът *то* може да участва в различни групировки: 1. посочената единица в качеството си на суфикс се прибавя към въпросителните местоимения при образуването на неопределителни местоимения *кто-то, что-то*. 2. *то* може да участва и в сложна междупартикулна комбинация: *то+ли+ко* (наречие *только*). 3. елементът *то* може да участва и като самостоятелна част на речта: *Он указывает на то, где спит собака*. (местоимение); *У него то одно болит, то другое болит.* (съюз); *Где-то отец сейчас?* (частица). Както се вижда ясно от примерите, партикулата *то* може да получи съвсем различни граматични названия: суфикс, местоимение, съюз, частица. А също така може да участва в качеството си на нетаксономична единица, като се прилепва към други партикули: *то+ли+ко, не+къ+то*.

Под названието *партикула* се крият различни структури както с утвърден, така и с неутвърден статус в лингвистиката. Като **втори** съществен признак на тези единици може да бъде изведена тяхната подчертана проява на нетаксономичност. Като пример ще бъде взето изречението: *Дет**и даже и не** мечта**ли, что здесь уже** ночь* (партикулна комбинация *и+да+же+и+не+ли+чь+то+сь+де+сь+у+же*). В следващата таблица ще бъде посочено от какви таксономични (или граматични) и нетаксономични едносъставни елементи е съставено даденото партикулно единство:

Таксономичен аспект		**Нетаксономичен аспект**	
и	окончание	*и*	партикула
и	съюз	*да*	партикула
не	частица	*же*	партикула
л	суфикс	*и*	партикула
и	окончание	*не*	партикула
		ли	партикула
		чь	партикула
		то	партикула
		сь	партикула
		де	партикула
		сь	партикула
		у	партикула
		же	партикула

Третият признак е свързан с функционалното предназначение на партикулите. Всички подобни елементи в една или друга степен имат пряко отношение към предаването на логико-семантичната категория *определеност / неопределеност.* Тази категория в системата на езика е представена в имагинерен и идеалистичен вид. В

речта най-често чрез употребата на определена партикула посочената категория се подразделя на множество по-конкретни и реални семантични стълбове, на базата на които много често се гради и самият речев акт: 1. Отрицание: *У девочки нет учебник**а***. 2. Множественост: *Эти дом**а** стоят целые состояния*. 3. Част от цялото количество: *Дай мне масл**а***. 4. Притежание: *У отц**а** новая машина*. 5. Съпоставяне: *Ты таксист, **а** он официант*. В примерите 1, 2 и 3 посочените значения са частни случаи на централното за партикулите семантично понятие *неопределеност*, а в примерите 4 и 5 се наблюдава функционалната конкретизация на другото господстващо понятие – *определеност.*

Четвъртият признак на партикулите е свързан с проявите на т.н. *скрита памет на езика.* Това е и най-дискусионното явление, което ще бъде подложено на анализ. То притежава множество разнообразни прояви. Характерните черти на скритата памет, която се наблюдава при употребата на дадена партикула, са: несистемно функциониране; вътрешна хомогенност; външна хетерогенност; съпротива срещу промените; готовност към различни видове изменения в езиковата система; липса на регулация при изразяването на много семантични отношения; недостатъчна научна обосновка; диахронична перспектива; ясно определени, стандартизирани и устойчиви задачи; стабилност при изпълняването на семантични задания. За да бъде определена една или друга партикулна характеристика за проява на скрита езикова памет, трябва да е налице определена тенденция в речевото изграждане. Например партикулата *то* въвежда сериозни ограничения при организацията на речта в съвременния руски език. Тя формално отразява действие, което е протекло в миналото: *Когда-то я обещал вернуться, Отец когда-то жил в Москве* (действие в миналото); *Когда-нибудь я вернусь, Болгария когда-нибудь будет жить счастливо* (действие в бъдещето). За тенденция може да се говори и при функционирането на партикулната комбинация *да+же*. Тенденцията тук може да се формулира по следния начин: партикулната комбинация *да+же* не е разпокъсана от други лексикални единици в изречението, когато се употребява отрицателна подбудителна форма на глагола: ***Даже не** отвечай мне!* При положителната заповедна форма отделните части на съответната композиция са дистантно разположени: ***Да** ответь **же** мне!*

Петият признак на партикулите извежда на преден план тяхната честота на употреба в дискурса. Посоченият признак получава разяснение чрез въвеждането на понятията: *партикулна омонимия, партикулна синонимия, партикулна антонимия, партикулна полисемия, партикулна паронимия*.

3. Обобщение

Проведените проучвания показаха, че голяма част от партикулната продуктивност не е регистрирана в речниците. Препоръчва се съставянето на специализирано издание, което би могло да носи названието *Речник на партикулната продуктивност.*

При описанието на формалния аспект на партикулната продуктивност може да бъде използвана специална компютърна програма. Семантичната страна на съответното явление не се поддава на машинно измерение, а представлява изключително сложен процес. С други думи, резултатът от комбинирането на партикулите *у* и *же* е композицията *уже*. Но резултатът от комбинирането на значенията *партитивност* и *посесивност* например не е някакъв трети вид отношение, а до неговото изясняване трябва да се достигне чрез разкриването на множество преходни явления.

Характерните черти на партикулите могат да се изменят както в качествено отношение, така и в количествен аспект при прехода на една и съща единица от системата на езика към системата на речта и обратно.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. СТРУКТУРНИ, СЕМАНТИЧНИ И ФУНКЦИОНАЛНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПАРТИКУЛНИТЕ ЕДИНИЦИ. ПЪРВОСТЕПЕННИ ПАРТИКУЛИ В СЪВРЕМЕННАТА РУСКА МОРФОЛОГИЧНА СИСТЕМА. ПАРТИКУЛНИТЕ ВОКАЛИ И ПАРТИКУЛНИТЕ КОНСОНАНТИ

Тази глава притежава до голяма степен експериментален характер. Получените в нея резултати са плод на интуицията на автора. Състои се от четири раздела.

В **първи** раздел на главата се дискутират основните критерии за определянето на първичните партикули. Изразяването на определеност от страна на вокалите и от страна на консонантите може да притежава съвсем различна качествена реализация – индиректна или директна, в зависимост от обкръжението на езиковите единици. Голяма част от партикулните консонанти могат да изразяват определеност или неопределеност без необходимостта от наличието на каквото и да е било лексикално или граматично обграждане. Така например в състава на лексемите *тот, там, тут, та, да, тогда, то, только, туда* лесно може да бъде изведена на преден план консонантната основа *t (d)*, която изразява определеност или неопределеност. Различните добавъчни значения тук се предават чрез приложението на друга партикула, а контекстът се оказва ненужен или най-малко безинтересен при презентацията на дадено семантично разслоение. Като пример може да се посочи, че във формите *та* и *то* неопределеността се изтъква благодарение на консонанта *t*. Добавъчната представа за нещо от женски граматичен род (лично или нелично) или

нещо нелично от среден род е продиктувана от вокалните партикулни елементи *а* и *о*. От друга страна, трябва задължително в полза на партикулните вокали да се отчете фактът, че те притежават доста по-голяма функционална многозначност в сравнение с консонантите, която се разкрива и идентифицира в семантичен план само при наличието на определен контекст, както и при прилагането на сложни логически операции от изследователите

Огромна трудност при определянето на партикулния лидер създава и алтернативата, която стои пред изследователя: да се приемат ли за тъждествени единици от типа на *та* и *да* или да се описват като автономни партикули? За неутрализирането на противопоставянето по звучност / беззвучност и за признаването на лидерския статус на беззвучните съгласни има сериозни основания най-вече от физиологично естество.

Вторият раздел описва общата криптотипна система на частиците и окончанията, които в доста случаи съвпадат както формално, така и смислово. Този раздел е посветен единствено на партикулните вокали. Прави се детайлна съпоставка между основните характеристики на частиците и окончанията.

Наблюдава се един интересен тип немотивирана морфологична омонимия, която се разпространява в сферата на служебните думи и подчертава тяхната връзка с окончанията. Така например съюзът *и* е омонимичен с окончанието за множественост -*и* в думата *книг**и***. Подобно явление позволява да се акцентува още веднъж върху често срещащите се контакти и взаимни прониквания в структурната област на служебните части на речта и на окончанията. В изречението съюзът *и* участва обикновено с някакви основни функционални характеристики, които са закрепени към него във вид на кодове, които могат да съществуват при всякакви комуникативни условия и ситуации. Тези характеристики не се изменят под натиска на различни езикови обстоятелства, а именно: той съединява, обединява, свързва, усилва, подчертава (*красивая и умная девушка; все уже было приятно, и всё-таки ему стало плохо; туда и сюда* и т.н.). От гледна точка на изпълняваната функция на него прилича частицата *и*, омонимична със съюза *и*. Тя усилва, присъединява, подчертава (*будет и на нашей улице праздник*). Най-често (но не във всички случаи) окончанието за мн. ч., и. п. -*и* в парадигмите на изменяемите думи свидетелства за множествеността на определяните предмети: *ручки, книги, снегири*. Доколкото едно от основните семантични гнезда на родителния падеж представлява посочването на принадлежност, може да се предположи, че окончанието -*и* при някои думи от ж. р., р. п., ед. ч. също обозначава някаква множественост, добавяне: *тетради девочки, сыновья матери, братья Кати* и т.н. В посочените примери става въпрос най-малко за два предмета,

което, от своя страна, свидетелства за някаква множественост. По този начин в семантичното поле на партикулата *и* се обособяват някакви основни значения на езиковия знак, които винаги остават неизменяеми и които се свеждат до по-стари смислови наслагвания. Съвкупността от целия този набор семантико-абстрактни значения може да се нарече *кодификатор*. Декодификацията на конкретното значение се извършва в конкретния изказ и действа в речта, допълвайки основната информация с различен тип абстрактна семантика. Окончанието *-и* се свързва със значението *множественост* и в сферата на съществителното име (*книг-и*), и в сферата на прилагателното име (*искренн-и*), и в сферата на глагола (*обедал-и*). Налице е една от проявите на партикулна дифузност.

По подобен начин ще бъде подложена на анализ още една много важна партикула в руския език. Окончанието *-а* свидетелства за доминираща женскост и в сферата на съществителното име (*учительниц-а*), и в сферата на прилагателното име (*красив-а*), и в сферата на глагола (*читал-а*) и т.н. Показателят за женскост в системата на одушевените имена служи преди всичко за обособяването на женското същество от мъжкото същество (*учитель – учительница, болгарин – болгарка, ученик – ученица*). В такива случаи родовите грамеми най-ярко се противопоставят, а самата категория *граматичен род* демонстрира в някаква степен семантична неопустошеност и понятийно съдържание. Даденото обстоятелство допуска думата *ученица* например да се декодира по следния начин: *это ученица, а не ученик; это она, а не он; это одна ученица, а не несколько учениц* и т.н. При разкриването на този код участва съюзът *а*, който цели да отдели (обособи) едно явление от друго и по този начин да го актуализира и направи значимо. А нали едно от основните значения на този съюз представлява противопоставянето (или съпоставянето)… По този начин окончанието за ж. р. *-а* и съюзът *а* са свързани с някакви скрити семантични кодове, които, разбира се, съвпадат напълно и във формален план.

При такова разбиране може да се говори не само например за окончанието за ж. р., ед. ч., и. п. на съществителното име, а за женското окончание *-а* въобще, тъй като то посочва еднотипни явления в сферата на различните части на речта. Но тази концепция трябва да се откаже от традиционното от съвременна гледна точка делене на окончанията в частните парадигми на съществителното име, на окончанията в частните парадигми на прилагателното име и т.н.

Третият раздел притежава функционална насоченост. Прави преглед на различните семантични съприкосновения, които възникват при употребата на даден партикулен вокал. Всяка една партикула е тясно свързана с категорията *определеност*

/ *неопределеност*. Това семантично отношение може да се приеме за един от основните теоретични филтри, през които трябва да премине определена езикова единица, която претендира за място в посочения непарадигматичен езиков клас. Отношението *определеност / неопределеност* представлява логико-психологическа категория, която отразява противопоставянето между конкретното и абстрактното, частното и общото значение, индивидуалността и множествеността, частичността и пълнотата на обема, известното и неизвестното, потвърждението и отрицанието, изразеното местоположение и неизразеното местоположение и т.н. Дадената категория съставя логическия скелет в съзнанието на хората и се характеризира с множеството свои собствени смислови признаци, които не могат да бъдат сведени само до един точно определен антагонизъм; също така тя се окачествява като отношение с висока степен на обобщеност и повторяемост при употребата, което, от своя страна, ú отрежда важно място в комуникативния процес. Посочената категория е съставена от ядро и периферия. За ядро може да се приеме противопоставянето *определеност / неопределеност*, център на семантичното поле на определеността представлява конкретизацията (актуализацията), а център на семантичното поле на неопределеността е генерализацията. В периферията на категорията *определеност / неопределеност* се намират следните логически понятия и категории: партитивност, посесивност, количество, отрицание, конюнкция, локация и др. Те могат да бъдат описвани като варианти на разглежданата категория. Разясняването на посочените понятия в дисертацията се извършва с помощта на три първични партикули*: а, и, у*.

Четвъртият раздел е обобщителен. Опитва се да отговори на един от най-значимите въпроси в дисертацията: кои са партикулните лидери? В работата последователно се поддържа тезата на Т. М. Николаева, която нарича елементите **t* и **s граматически център* (виж Николаева а: 2008) или *център на славянската граматика* (виж Николаева б: 2008).

Рефлексите на съответните единици в съвременния руски език позволяват да се твърди, че те безспорно заемат водещо място в руската морфологична система, като постигат това по доста своеобразен начин, който ги отличава сериозно както от непартикулните единици, така и от всичките останали партикули. С други думи, **t* и **s* имат най-голяма актуализираща плътност и отговарят по безспорен начин на всички критерии за наличието на партикулност. В повечето от индоевропейските езици също могат да се обособят местоименни корени с консонантни основи **t* и **s*. Днешните прояви на елементите **t* и **s* в огромната си част вече са напълно откъснати от съвременните представи за системност на езика. Различните исторически

изменения в руската морфологична система са унищожили и продължават да унищожават първоначалната граматичност на посочените консонантни партикулни основи. Пагубна роля върху партикулите е оказала и появата на норми, според които думите от типа на *столько, здесь, тогда, где-то, сюда* представляват от съвременно гледище неделими сраствания.

Именно елементите **t* и **s* са способни да модифицират семантиката както на второстепенните партикули *а, и, у* (*т+а, т+е, т+у*) и партикулните комбинация по определението на Т. М. Николаева (*сь+де+сь, къ+де+то*), така и на съчетанията от партикулни и непартикулни елементи (*улыбаем+ся*). Обратната зависимост не се наблюдава – значението на **t* и **s* не може да бъде видоизменено. Единствено е възможно неговото допълнително подчертаване, потвърждаване, извеждане на преден план: ***то-то*** (*вот именно*), ***вот то-то, что-то, кто-то, туда-то*** (*=именно туда*), ***тогда-то*** (*=именно тогда*), ***так-то*** *и* ***так-то, вот это, так-таки, оттуда, оттоле, вот те*** и др. Подчертаването може да бъде свързано както със значението *определеност* (*вот это*), така и със значението *неопределеност* (*кто-то*). Могат да бъдат потвърждавани различни отношения: направление (*туда-то*), време (*тогда-то*) и т.н.

Партикулните комбинации, съдържащи в състава си консонантните елементи **t* и **s*, разкриват определена или неопределена семантика, която винаги изхожда от позициите на говорещото лице: *Здесь находится зал* (близост); *Там висит картина* (отдалеченост). Това се чувства още по-ясно при преизказването на чужди думи: *Он сказал, что здесь находится зал* (местоположението на предмета се определя от гледната точка на говорещото лице, което предава чуждото изказване.

Консонантните партикулни елементи **t* и **s* невинаги участват изолирано – те могат да се комбинират помежду си. Ще бъдат обособени най-ярките случаи, които руската морфология и руското словообразуване допускат за възможни. Партикулните основи **t* и **s* функционират заедно в следните ситуации: 1. като съставни части на неизменяема дума: *столько, отсюда;* 2. като част от глаголното окончание+част от глаголния постфикс в състава на възвратните глаголи: *улыбается, улыбаться;* 3. **t* и **s* образуват заедно асистемното окончание за 3 л., ед. ч. *-ст* при една изолирана група глаголи: *даст, ест, создаст, надоест;* 4. като част от непродуктивните инфинитивни формативи на една специфична група глаголи на *-сти, -сть*: *вести, пасть;* 5. като част от суфиксите *-ость* и *-есть* на съществителните имена с абстрактно значение: *радость, смелость, свежесть*. Други суфикси от словообразувателната система на съществителното име, включващи споменатите

партикулни елементи, са: *-ист-* (*идеалист, футболист*), *-ств-*(*о*) (*детство*), *-еств-*(*о*) (*вещество*)*;* 6. като част от суфиксите на прилагателните имена *-аст-* (*-яст-*), *-ист-*, *-ств-*: *очкастый, ноздрястый, тенистый, единственный;* 7. като част от суфиксите в словообразователната система на глаголите: *-ствова-* (*господствовать*). Тези съчетания могат да бъдат и дистантно разположени, но съответните компоненти постоянно кореспондират в семантическо отношение. Обикновено това са фразеологични единици от типа на: ***т**ам-**с**ям, **т**ам и **с**ям, **т**ак и **с**як, **т**уда-**с**юда, **т**о-**с**ё, ни **т**о ни **с**ё, **т**о да **с**ё, **т**ого-**с**его, о **т**ом о **с**ём, **т**ак **с**ебе* и др. Фразеологичните съчетания, при които едновременно функционират **t* и **s*, могат да бъдат образувани едновременно от партикулен и непартикулен елемент: ***с т**ех пор, **с т**ого света* и др. При дистантните съчетания от подобно естество най-честият в количествено измерение вариант на прегрупиране е **t*+**s* (***т**уда-**с**юда*), при графично неразделените комбинации първенстващ е вариантът **s*+**t* (*смело**ст**ь*). Съвместното функциониране на елементите **t* и **s* намира реализация както в системата на словообразуването (*глупо**ст**ь*), така и в системата на формообразуването (*да**ст***).

Обобщението отново обръща внимание на отделните аспекти при определянето на партикулните лидери. При определянето на партикулния лидер бяха използвани два подхода: фонетичен и морфологичен. В зависимост от това при определянето на йерархията в партикулната парадигма бяха употребени и различни термини: *партикулни вокали* и *партикулни консонанти*; *партикулни корени* и *партикулни афикси*.

Партикулният контекст е резултат от функционирането на един изключително сложен езиков механизъм, доста по-сложен от този, който поражда обикновения контекст. В частната система на партикулите се набелязва строга йерархия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В резултат на проведения анализ на научната литература и речниковите статии, а също така и на конкретни езикови примери, се потвърждават изходните позиции, които бяха посочени в самото начало – партикулите представляват основен комуникативен скелет в съвременния руски език. Върху него се наслоява така наречената знаменателна част на езиковия инвентар. В резултат на това се формира двувариантна норма, според която носителят на даден език употребява значително по-голямо количество партикули в речта си в сравнение с човек, който овладява същия този език като чужд. Поставянето на акцент върху несистемно формирания характер на партикулите в съвременното езикознание насочва настоящото изследване в посока

на определен тип поведение, което не отговаря на очакванията на лингвистите за системност, а оттук и за оптимално теоретизиране на дадени езикови единици.

Партикулите имат ярко изразена актуализираща специфика, която им отрежда господстващата роля при описанието на езиковите или логическите категории. При това единиците, които влизат в този нетаксономичен клас, се различават по степен на актуализиращи възможности. Може да се каже, че партикулите са единни по природа, но различни по функционална способност и смислова натовареност. Това позволява да бъдат изведени партикулните лидери, както и да се направи извод за йерархичната организация на партикулите. За едни от тях функцията да посочват е основна, за други пътят до постигането на определеност или неопределеност се оказва доста сложен и стъпаловиден, а понякога и невъзможен за идентифициране от изследователя. Наблюденията показват, че на преден план могат да бъдат изведени консонантните елементи **t* и **s* и да бъдат възприети като основен компонент на актуализацията в съвременния руски език. Историческите данни потвърждават казаното, като ясно показват, че съответните елементи са притежавали подобна актуализираща плътност и в най-ранния стадий от развитието на индоевропейския език.

Характерът на консонанта се оказва решаващ при определянето на степента на принадлежност на дадена партикула към категорията *определеност / неопределеност*. В качеството си на основен морфологичен конструктор партикулите оформят най-последователно своята актуализираща плътност в рамките на синтактичното езиково равнище. Т. М. Николаева въвежда термина *минисинтаксис* – синтактични правила при подредбата на нетаксономични единици, запълващи различни морфологични клетки. В случая става дума за пласт от равнището, назоваване в нашата традиция най-често *морфосинтаксис*.

Законите на верифицирания и добре познатия на езиковедите традиционен синтаксис могат не само да помогнат, но и да попречат при идентифицирането на дадена партикула или на дадена партикулна групировка. В работата беше използван материал от речникови издания, авторите на които, вероятно поради чисто синтактични ограничения, не включват в състава на разработките си различни графично разделени партикулни комбинации. Поради тази причина евентуалното признаване на партикулната теория задължително ще наложи промяна и в илюстративното съдържание на подобни лексикони, ще привнесе известна доза критичност при признаването на една или друга единица за автономно речниково единство. Посочените по-горе данни потвърждават необходимостта от въвеждането на термина *минисинтаксис* – синтаксис, действащ само в сферата на партикулите и

отличаващ се сериозно от таксономично верифицирания синтаксис. Партикулният минисинтаксис води до появата на явлението *партикулна продуктивност* в съвременния руски език.

Решаването на поставените задачи наложи отчитането на фундаментални лингвистични дихотомии: език и реч, парадигматика и синтагматика, система и антисистема, синхрония и диахрония и др. Според логиката на изложените в работата наблюдения изглежда уместно една нова теория – партикулната – да премине пътя на всяко ново революционно теоретично течение – от представянето на закономерните и добре известни явления и процеси в дадена област към формулирането на нови въпроси, към оформянето на нов терминологичен код, към възникването на нови идеи и дори концепции. С други думи, научната революция (според определението на Т. Кун) винаги трябва да стъпи здраво върху основите на нормалната наука, използвайки това за трамплин към постигането на нови резултати. Теорията на Т. М. Николаева притежава всички признаци на едно зараждащо се революционно течение в лингвистиката. Но това съвсем не е революция. Тъкмо обратното, работата на революционера едва сега започва. Т. М. Николаева встъпва в спор с традиционните класификации, като не прекъсва нито за миг връзката с тях, а поднася нови данни за един потенциален кандидат, който чака да бъде включен в таксономичния инвентар на лингвистиката.

Много от партикулите могат да станат формален изразител на голяма част от така наречените *изключения в съвременния руски език*. Това дава основание да се направи изводът, че партикулните средства, влизащи в състава на различни антисистемни отношения, притежават специфична организация. Т.е. партикулите се характеризират с дифузна специфика само през призмата на несъвършения съвременен терминологичен апарат на лингвистиката или само при повърхностното запознаване с езиковите данни. Погледнати от обратната страна, тези партикули притежават ясно изразена йерархична организация, където всеки член се настанява в конкретна и предназначена за една или друга цел клетка. С други думи, теоретично беше демонстрирано, че в оптимални изходни лингвистични рамки партикулите могат да формират дефекти, подлагайки на изпитание по този начин стабилността на цялата лингвистична наука. Напълно релевантно е и противоположното твърдение. Партикулите могат да изглаждат някои езикови несъвършенства, превръщайки се в материален изразител на един или друг дефектен случай. Изборът на подход при описанието на езиковия корпус обаче зависи от гледната точка на езиковеда – партикулна или непартикулна.

В настоящото изследване е предложена и дефиниция, която по-коректно може да разграничава различни погранични с партикулите области, както и да внесе повече яснота в сферата на тези непарадигматични единици. Ср.: *партикулен механизъм, партикулен състав, партикулен и непартикулен статус, партикулна продуктивност, езиково-речева омонимия на партикулите, партикулна омонимия, партикулна синонимия, партикулна антонимия, партикулна полисемия, партикулна паронимия, партикуларна конюнкция, партикулни умозаключения, партикулен контекст, първостепенни партикули, второстепенни партикули, партикулни корени, партикулни афикси, партикулни консонанти, партикулни вокали, партикулен минисинтаксис* и др.

Беше направен теоретичен извод за необходимостта от комплексен подход при описанието на обекта и предмета на една нова и зараждаща се все още теория, каквато е по същество партикулната. Такъв подход е набелязан само в изследванията на Т. М. Николаева, които са първите стъпки към една нова и движеща се към научна революция теория, за чието изграждане е нужно цялостно и всестранно изследване на особеностите на партикулите. Т. М. Николаева първа споменава за възможността подобна теория да прекрои утвърдените граници на нормалната наука. Настоящата разработка бе подчинена на целта, макар и не напълно изчерпателно, да помогне за това, нейната концепция да стане известна на по-широк кръг езиковеди; да се заговори за партикулите като нещо, което се различава типологично от термините *езикови остатъци* или *отрицателен езиков материал*. Или поне да насочи още веднъж вниманието на изследователите към разклатените парадигми на лингвистиката и към необходимостта от преразглеждане на терминологичния апарат в тази научна област.

БИБЛИОГРАФИЯ, ЦИТИРАНА В АВТОРЕФЕРАТА:

Арутюнова 2004: Арутюнова, Н. Тань Аошуан. Проблемы скрытой грамматики: синтаксис, семантика и прагматика языка изолирующего строя (на примере китайского языка) // Вопросы языкознания, 2004, №3: 123-127.

Бернщейн 1974: Бернштейн, С. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Москва, 1974.

Боп 1964: Бопп, Ф. Сравнительная грамматика санскрита, зенда, армянского, греческого, латинского, литовского, старославянского, готского и немецкого. // Звегинцев, Владимир. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. Москва, 1964, часть 1: 33-39.

Буслаев 1896: Буслаев, Ф. Учебник русской грамматики. Москва, 1896.

Гамкрелидзе 1984: Гамкрелидзе, Т., Иванов, В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Ч. 1. Тбилиси, 1984.

Грим 1964: Гримм, Я. О происхождении языка. // Звегинцев, Владимир. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. Москва, 1964, часть 1: 57-68.

Димитрова 1994: Димитрова, С. Исключения в русском языке. Columbus, Ohio, 1994.

Добродомов 2002: Добродомов, И. Еще раз об исторической памяти в языке. // Вопросы языкознания, 2002, №2: 103-108.

Дункел 1992: Дункель, Г. Грамматика частиц. // Вопросы языкознания, 1992, №5: 13-33.

Засорина 1977: Засорина Л. Частотный словарь русского языка. Москва, 1977.

Звегинцев 1976: Звегинцев, В. Предложение и его отношение к языку и речи. Москва, 1976.

Иванов 1965: Иванов, В. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы (сравнительно-типологические очерки). Москва, 1965.

Кисилиер 2010: Кисилиер, М. Т.М. Николаева. Непарадигматическая лингвистика (История “блуждающих частиц”). // Вопросы языкознания, 2010, №4: 120-122.

Котова 2001: Котова, Н., Янакиев, М. Грамматика болгарского языка для владеющих русским языком. Москва, 2001. 24.12.2013 http://miryan.org/biblio.html.

Котова 1979: Котова, Н., Янакиев, М. Морфема “демонстративное т” в истории болгарского языка (глоттометрическая характеристика). // Славянская филология, 1979, т. 11. 24.12.2013 http://miryan.org/biblio.html.

Котова 1978: Котова, Н., Янакиев, М. О многообразии морфем в славянских языках. // Славянская филология, 1978, т. 10. 24.12.2013 http://miryan.org/biblio.html.

Котова 1973: Котова, Н., Янакиев, М. Глоттометрический подход к вопросу о близости славянских языков. // Славянская филология, 1973, т. 9. 24.12.2013 http://miryan.org/biblio.html.

Котова 1968: Котова, Н., Янакиев, М. Сопоставление некоторых количественных характеристик славянских языков. // Славянская филология, 1968, т. 7. 24.12.2013 http://miryan.org/biblio.html.

Кривоносов 1982: Кривоносов, А. Модальные частицы как средство логико-грамматического членения предложения в немецком языке. // Вопросы языкознания, 1982, №2: 48-61.

Кривоносов 1975: Кривоносов, А. Система “взаимопроницаемости” неизменяемых классов слов. // Вопросы языкознания, 1975, №3: 93-103.

Кун 1975: Кун, Т. Структура научных революций. Москва, 1975.

Ляшевская 2009: Ляшевская, О., Шаров С. Частотный словарь современного русского языка. Москва, 2009.

Никитина 2011: Никитина, Е. Конструкции с именительным и винительным предикативным в русском языке (к проблеме взаимодействия грамматических категорий) // Вопросы языкознания, 2011, №6: 3-28.

Николаева 2008 а: Николаева, Т. Непарадигматическая лингвистика. История “блуждающих частиц”. Москва, 2008.

Николаева 2008 б: Николаева, Т. *S/*T **–** центр славянской грамматики**. //** Славянское языкознание, 2008: 355-371.

Николаева 2004: Николаева, Т. Сочинительные союзы *а, но, и*: история, сходства и различия. // Вербальная и невербальная опоры пространства межфразовых связей, 2004: 13-46.

Николаева 2002: Николаева, Т. “Скрытая память” языка: попытка постановки проблемы. // Вопросы языкознания, 2002, №4: 25-41.

Николаева 2000: Николаева, Т. От звука к тексту. Москва, 2000.

Николаева 1996: Николаева, Т. Теория происхождения языка и его эволюции – новое направление в современном языкознании. // Вопросы языкознания, 1996, №2: 79-89.

Николаева 1991: Николаева, Т. Диахрония или эволюция? (Об одной тенденции развития языка). // Вопросы языкознания, 1991, №2: 12-26.

Николаева 1986: Николаева Т. Славянские частицы и некоторые вопросы типологии. // Советское славяноведение, 1986, №1: 73-83.

Николаева 1985: Николаева Т. Функции частиц в высказывании. Москва 1985.

Николаева 1984: Николаева, Т. Коммуникативно-дискурсивный подход и интерпретация языковой эволюции. // Вопросы языкознания, 1984, №3: 111-119.

Ревзина 2006: Ревзина, О. Память и язык. // Критика и семиотика. Новосибирск, 2006, вып. 10: 10-24.

Реформатски 2000: Реформатский, А. Введение в языковедение. Москва, 2000.

Савченко 1974: Савченко, А. Сравнительная грамматика индоевропейских языков. Москва, 1974.

Самигулина 2009: Самигуллина, А. “Скрытая память” слова (на примере метафорических номинаций). // Вопросы языкознания, 2009, №4: 110-118.

Уорф 1972: Уорф, Б. Грамматические категории. // Принципы типологического анализа языков различного строя. Москва, 1972: 44-60.

Херценберг 1973: Герценберг, Л. Теория индоевропейского корня сегодня. // Вопросы языкознания, 1973, №2: 102-110.

Чомски 2012: Чомски, Н. Студии за езика и философията на ума. София, 2012.

Яковлева 1998: Яковлева, Е. О понятии “культурная память” в применении к семантике слова. // Вопросы языкознания, 1998, №3: 43-73.

Якушин 1984: Якушин, Б. Гипотезы о происхождении языка. Москва, 1984.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Солтиров, И. Связь синтаксиса с морфологией сквозь призму русского глагола *ждать*. // Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи. Благоевград, 2012: 407-413.

2. Солтиров, И. Татяна Николаева и нейната езикова теория за партикулите. // Русистика 2013. Език, комуникация, култура. Шумен, 2013: 253-265.

3. Солтиров, И. Партикулите и техните първични исторически особености (върху примери от руския език). // Славистика IV. Пловдив, 2013: 177-189.

4. Солтиров, И. Дистантное-контактное расположение семантически связанных компонентов в партикульных комбинациях. // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, октябрь 2013, №10 (88): 186-188.

5. Солтиров, И. Смежные языковые явления и специфика омонимии в общей криптотипной системе частиц и окончаний: скрытые коды коммуникативного процесса. // Чуждоезиково обучение, 2013, кн. 2: 173-182.

6. Солтиров, И. О значении вариантных форм в парадигме склонения русских имен существительных. // Словото – (не)възможната мисия. Пловдив, 2013: 141-148.

7. Солтиров, И. Внесистемные грамматические показатели категории “определенности / неопределенности” в современном русском языке. // Научни трудове на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”. Пловдив, 2013, т. 51, кн. 1, сб. Б: 256-268.

8. Солтиров, И. Внесистемность категории “одушевленности / неодушевленности” в современном русском языке (общая характеристика конструкций типа *пойти в солдаты*). // Канонът на словото VS. Словото на канона. Пловдив, 2014: 84-91.

9. Солтиров, И. “Скрытая память” языка и партикулы. // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, апрель 2014, №14 (94): 225-228.